

Wojciech Śleszyński, *Historia w służbie polityki. Zmiany polityczne a konstruowanie przekazu historycznego na ziemiach białoruskich w XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2018, ss. 467

DOI: 10.19195/1429-4168.23.16

Doktor hab. Wojciech Śleszyński ukończył studia historyczne, a następnie uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii oraz stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w przedmiocie nauk o polityce. Zarówno praca magisterska, jak i doktorat i habilitacja koncentrowały się wokół historii najnowszej Polski w relacjach politycznych ze Związkiem Sowieckim i jego polityką wobec Polski międzywojennej, okupacji sowieckiej północno-wschodnich województw II RP, relacji ludności polskiej w okresie obu okupacji (sowieckiej, a następnie niemieckiej i znów sowieckiej) i wreszcie w odniesieniu do współczesnych relacji polsko-białoruskich oraz — w mniejszym stopniu — polsko-litewskich.

Po osiągnięciu samodzielności naukowej dr hab. Śleszyński kontynuował i poszerzał badania we wskazanym zakresie. Szczególnym tego efektem w pierwszej fazie tego etapu naukowego były krytyczne opracowania — zbiory źródeł obrazujące polską politykę państwową i regionalną na Kresach. Do znaczących osiągnięć naukowych wynikających z podjętych wówczas badań należy zaliczyć zwłaszcza projekt kompleksowego opracowania cyklu monografii naukowych prezentujących wszechstronnie zagadnienia dotyczące życia politycznego, społecznego i gospodarczego Ziem Wschodnich II RP w kontekście zmieniającej się polityki państwa polskiego w odniesieniu do tego obszaru. Monografie zwróciły szczególną uwagę badawczą na stosunki pomiędzy głównymi niepolскими grupami narodowymi tych terenów, w tym na efektywność polskiej państwowej polityki narodowościowej wobec nich.

Doktor hab. Śleszyński niezwykle aktywnie działa na rzecz popularyzacji nauki na uczelni i poza nią. Prowadzi szeroko zakrojoną działalność ekspercką. Jej szczegółowe wymienienie zajęłoby znaczącą część niniejszej recenzji. Warto jednakże wspomnieć, że działalność ta dotyczy zarówno opracowywania projektów badawczych, obchodów ważnych rocznic narodowych, programów nauczania Erasmus oraz przy przedstawicielstwie Komisji Europejskiej w RP, programów nauczania historii w ośrodkach polonijnych, jak i organizowania dydaktyki i popularyzatorstwa zagadnień martyrologii polskiej na Wschodzie. W tym ostatnim zakresie dorobek i zdolności organizatorskie dra hab. Śleszyńskiego zostały docenione w sposób szczególny — został powołany na stanowisko dyrektora Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku.

W ślad za powyższym idzie ogromna i efektywna działalność doktora w organizacjach i towarzystwach naukowych takich, jak: Polskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Białostockie Towarzystwo Naukowe, a także Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami w Białymstoku oraz Stowarzyszenie Edukacji i Dialogu „Fontis et Futura”.

Uściśliwszy problematykę badawczą, dr hab. Śleszyński podjął tematykę pamięci historycznej w relacjach polsko-białoruskich, a następnie kierował dwoma grantami MSZ związanymi z tą problematyką. Organizował ponadto merytoryczne konferencje, spotkania i badania własne, które zwieńczyła znakomita monografia *Historia w służbie polityki. Zmiany polityczne a konstruowanie przekazu historycznego na ziemiach białoruskich w XX i XXI wieku* (2018).

Monografia składa się ze *Wstępu* (s. 13–32), dziesięciu rozdziałów (I. *Pamięć — przekaz historyczny — polityka*, s. 33–53; II. *Kształtowanie się białoruskiej narracji historycznej na przełomie XIX i XX wieku*, s. 53–81; III. *Historia w służbie idei socjalizmu — Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka 1919–1939*, s. 81–124; IV. *Historia a polityka asymilacyjna — ziemie białoruskie w granicach II Rzeczypospolitej 1919–1939*, s. 124–155; V. *Obraz przeszłości w okresie włączenia ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w skład sowieckiej Białorusi (BSRS) 1939–1941*, s. 155–177; VI. *Pomiędzy nacjonalistyczną a komunistyczną wizją dziejów — wojna niemiecko-sowiecka 1941–1944*, s. 177–200; VII. *Historia w drodze do komunizmu — Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka 1944–1991*, s. 200–259; VIII. *W poszukiwaniu nowego (narodowego) przekazu historycznego — Republika Białoruś 1991–1994*, s. 250–293; IX. *Nowa/stara historia — Republika Białoruś 1994–2001*, s. 293–321; X. *Białoruska ideologia państwowa — Republika Białoruś 2001–2015*, s. 321–386). Monografię zamykają *Zakończenie* (s. 386–396), wykaz ważniejszych skrótów, streszczenia w językach rosyjskim białoruskim i angielskim, *Wykaz źródeł i literatury* (s. 411–453) oraz indeksy nazwisk.

Struktura pracy odpowiada założeniom i hipotezie badawczej. Autor podkreśla, że monografia nie jest opracowaniem *sensu stricto* historycznym, niemniej książka ma układ chronologiczny. Ponadto zasadnicze analizy i tezy odnośnie do tego, co można nazwać polityką historyczną danego etapu, opatrzone są przez Śleszyńskiego dogłębną ilustracją okoliczności historycznych, społecznych, politycznych, a także ekonomicznych. Unaocznia to głęboką erudycję autora, jaką osiągnął, badając zagadnienia, które przeanalizował również w innych swoich publikacjach. Zastrzeżenie budzi tytuł rozdziału czwartego, w którym autor pisze o „ziemiach białoruskich w granicach II Rzeczypospolitej”. Nie były to „ziemie białoruskie”, lecz także zamieszkałe przez Białorusinów (obok Polaków, Żydów, Litwinów i Tatarów). Na przykład Polesie, które autor zna badawczo jak mało kto, nie miało świadomości narodowej białoruskiej, a gdy zaczęło ją nabywać na południu, szła ona częstokroć w kierunku ukraińskości. Zastrzeżenie to uznaje sam Śleszyński, konstruując tytuł następnego rozdziału, w którym operuje już pojęciem „ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej”. Niniejsza krytyka ma wszakże charakter formalny.

Źródła i literatura wskazują na najgłębsze znanstwo i przygotowanie do podjętej analizy. Śleszyński wykonał dogłębne kwerendy w merytorycznych zespołach Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Oddziału IPN w Białymstoku, Archiwum Państwowym w Białymstoku, Archiwum Wschodnim KARTY, Litewskim Archiwum Państwowym, Narodowym Archiwum Republiki Białoruś, Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego i Grodzieńskiego. Przebadał blisko sto czasopism ciągłych, kilkadziesiąt „wystąpień, wywiadów” głównie pochodzących ze źródeł białoruskich, praktycznie wszystkie dostępne sowieckie i białoruskie podręcz-

niki i pomoce szkolne do nauczania historii, wybrane przewodniki i albumy oraz kilkadziesiąt merytorycznych pozycji literatury przedmiotu: monografie, artykuły, przyczynki, recenzje polskie oraz praktycznie wszystkie dostępne na rynku i w bibliotekach na Białorusi. Przywołane i zastosowane źródła i literatura dają gwarancję obiektywnego i wyczerpującego zrealizowania założeń badawczych.

Jak podkreśla autor,

Celem wymienionej publikacji jest ukazanie zmian w budowanym obrazie przeszłości w ścisłym powiązaniu ze zmieniającymi się uwarunkowaniami politycznymi na obszarze ziem białoruskich w XX i XXI wieku. [...] Kluczowym zadaniem pracy było zbadanie jak, przez kogo i w jakim celu na ziemiach białoruskich w XX i XXI wieku podejmowane były konkretne działania prowadzące do uzyskania określonego obrazu przeszłości, [...] a także ukazanie zależności pomiędzy władzą a obywatelami jako odbiorcami serwowanej wizji historii. (s. 15)

W poszczególnych rozdziałach dr hab. Śleszyński udowadnia, jak duże znaczenie przykładały ośrodki władzy politycznej, grupy białoruskiej niezależnej inteligencji narodowej oraz związane z władzami niezależne środowiska naukowe do kształtowania wizji historii kraju i społeczeństwa (projektowanego, powstającego narodu białoruskiego) w celach: obudzenia, zbudowania pożądanej tożsamości narodowej na początku XX wieku — ideologiczne w okresie sowieckim, a obecnie państwowo-narodowym w wersji białorusocentrycznej (tak zwana narodowa koncepcja historii Białorusi) i jak to nazwał, nowej/starej historii po ukształtowaniu się autorytarno-ideologicznej władzy centralnej RB utożsamianej z prezydentem RB i jego koncepcjami — początkowo prosowieckimi, później według schematu tak zwanej ideologii państwowej RB (ipRB), oraz obecnie noszącymi znamiona miękkiego zwrotu nacjonalistycznego w zapowiadanej odmianie ipRB w postaci ideologii narodowej Republiki Białoruś.

Rozprawa Śleszyńskiego zawierająca teorię znaczenia „pamięci — przekazu historycznego”, a *de facto* „polityki historycznej”, a następnie szczegółowo przeanalizowane przez niego etapy kształtowania się białoruskiej narracji historycznej obrazuje i wyjaśnia jeden z fenomenów stanu białoruskiej świadomości społecznej — narodu kształtującego się i kształtowanego w zależności od okoliczności politycznych, w jakich przyszło mu żyć. Dodajmy — narodu, który w przeszłości, ale też obecnie, miał rodowód niemal wyłącznie wiejski oraz funkcjonował na tak zwanym huntingtonowskim uskoku cywilizacyjnym.

Śleszyński udowodnił na konkretnym, białoruskim przypadku, iż narody można „kształtować” ideologicznie, między innymi opierając się na preferowanym, narzucanym bądź mistyfikowanym przekazie historycznym. Znow dodajmy, że w takim przypadku historia przestaje być nauką, a staje się (jak to wielokrotnie bywało „na Białorusi”) ideologią. Dlatego autor słusznie podsumowuje swoje badania w zakończeniu monografii:

Przy rozpatrywaniu etapów kształtowania się białoruskiej świadomości narodowej na przestrzeni XX i XXI wieku błędem byłoby porównywanie ich do procesów zachodzących w Polsce czy innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej [...]. Białorusini nie są wspólnotą, którą można w prosty sposób opisać jedynie przy wykorzystaniu pojęć i kategorii charakterystycznych dla narodów Europy Zachodniej. Dokonywany przez społeczność białoruską wybór

wynika ze splotu uwarunkowań kulturowych i struktury społecznej oraz polityki, w tym historycznej, prowadzonej na dzisiejszych ziemiach białoruskich przez kolejne funkcjonujące tam struktury państwowe. (s. 395)

Rozprawa Śleszyńskiego stanowi oryginalną analizę zjawiska społecznego, jakim jest kształtowanie świadomości współczesnej przez przekaz historyczny — odmienny na każdym z etapów rozwoju społeczno-narodowego. Praktyka Białorusi, którą autor opisał, jest tutaj *exemplum* modelowym i unikatowym jednocześnie, co skutecznie udowodnił. Pracę należy umieścić zatem w kanonie monografii analizujących i tłumaczących nie tylko metodę polityki historycznej, lecz także wyjaśniających współczesną białoruską tożsamość narodową i białoruskie usytuowanie cywilizacyjne (pomiędzy Wschodem a Zachodem).

Zdzisław J. Winnicki

ORCID: 0000-0002-8636-2373

Marek Nalepa, *Porozbiorowe migracje w literaturze
późnego oświecenia. Studia nad wybranymi tekstami*,

Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2018, ss. 352

DOI: 10.19195/1429-4168.23.17

Tytuł nowej publikacji dr. hab. Marka Nalepy, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego — *Porozbiorowe migracje w literaturze późnego oświecenia* — nastawia czytelnika na poznanie procesu przemieszczania się ludności, jej przesiedleń, na skutek rozbiorów Polski. Bliższy zawartości książki jest podtytuł — *Studia nad wybranymi tekstami* — gdyż w istocie autor omawia nie zjawisko migracji na szeroką skalę, lecz — jak uściśla to we wstępie — tylko „kilka wybranych form wędrówek” (s. 11). Czyni to na przykładzie nielicznych, acz bardzo wnikliwie analizowanych i cytowanych utworów poetyckich, listów, relacji z podróży oraz pamiętników z pierwszych lat po rozbiorach. Ich obszernie fragmenty, a nawet całe teksty nie tylko stanowią o walorach poznawczych tej pozycji, ale też pozwalają delektować się poziomem artystycznym utworów i stylem pisarskim twórców oświecenia.

Wybrane formy wędrówek pojedynczych przedstawicieli epoki autor omawia w kilku blokach tematycznych: wyjazdy z Warszawy na prowincję w celach prywatnych bądź w poczuciu klęski i obawie przed represjami; przymusowe podróże do Rosji (na przykładzie relacji Hugona Kołłątaja); wędrówki w celach badawczych (Juliana Ursyna Niemcewicza) oraz związane z przemarszem wojsk (losy Kazimierza Brodzińskiego); wreszcie przemieszczenia jezuitów podejmowane z konieczności politycznej. Przegląd owych „migracji” Nalepa rozpoczyna analizą utworów Ignacego Krasickiego z lat osiemdziesiątych XVIII wieku *Podróż z Warszawy* oraz *Powrót do Warszawy*, zawierających refleksje poety wywołane pobytem w rodzin-